

ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 37.013.42:316.624.2-053.5

doi: <https://doi.org/10.33270/03202702.41>

Суденко Ю. А. – ад'юнкт кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7188-5342>

Превенція булінгу в освітньому середовищі

*Метою статті є аналіз іноземного доробку у сфері превенції булінгу, з'ясування найефективніших її різновидів, напрямів й умов реалізації методології запобігання булінг-поведінці в дитячих осередках. Також висвітлено суспільну та індивідуально-психологічну зумовленість булінгу, перспективи законодавчого й виховного впливу на шкільний булінг. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до окресленої мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження. У науковому дослідженні використано комплекс методів: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення літературних джерел і теоретичних підходів з обраної проблематики); емпіричні (спостереження, опитування, тестування); порівняльно-правовий – під час аналізу законодавства й наукових категорій, історико-правовий, розвитку наукових поглядів на зазначене проблемне питання. **Наукова новизна** полягає в запровадженні та реалізації на території держави комплексної програми щодо превенції (профілактики) запобігання булінгу в дитячому, зокрема освітньому, середовищі. **Висновки.** Булінг є поширеним явищем, яке несприятливо впливає на формування особистості та соціально-психологічну адаптацію як булера, так і його жертви. Аналіз сучасних робіт, присвячених проблемам булінгу в освітньому середовищі, спонукає до глибокого й систематичного вивчення цього феномену, пошуку новітніх методик для його подолання.*

Ключові слова: булінг; булер; жертва; дитина; підліток; освітнє середовище.

Вступ

Негаразди сьогодення, низка економічних, політичних і соціальних проблем сприяють поширенню небажаних явищ, найвиразнішим з яких є жорстоке поводження та насильство щодо дітей безпосередньо в дитячому середовищі. Варто зазначити, що насильство, нехтування основними дитячими потребами негативно впливає на фізичний і психічний розвиток дитини, порушує її позитивну соціалізацію, стає причиною вчинення ними різного виду правопорушень. Насильницькі правопорушення, вчинювані дітьми, переважно є своєрідною формою психологічного та фізичного захисту, в якому актуалізовано прояви зворотної агресивності, зухвалості, жорстокості. Неможливість адекватного реагування на жорстокість дорослих екстраполюється на слабших ровесників, на консолідацію групових форм агресивної поведінки. Одним із різновидів подібних правопорушень, притаманних дитячому середовищу, дотепер залишається булінг – феномен зазвичай групової поведінки, яка полягає в стабільному переслідуванні, приниженні, цькуванні, заподіянні матеріальної, моральної чи фізичної шкоди конкретній жертві з використанням різного роду прийомів і засобів.

Мета і завдання дослідження

Вельми актуальною нині є проблема протидії та запобігання (превенції) феномену булінгу, оскільки він поширений переважно в дитячому освітньому середовищі, спричиняє достатньо тяжкі наслідки для фізичного й психічного

здоров'я особи й доволі часто булінг-поведінка переростає в злочинну. На сьогодні жорстоке поводження та насильство стосовно дітей залишаються нагальними проблемами сучасного суспільства. Метою нашого дослідження є аналіз закордонного доробку у сфері превенції булінгу, з'ясування найбільш ефективних її різновидів, напрямів й умов реалізації методології запобігання булінг-поведінці в дитячих осередках. Також слід додати до завдань дослідження висвітлення суспільної та індивідуально-психологічної причинної зумовленості булінгу, перспектив законодавчого й виховного впливу на шкільний булінг.

Виклад основного матеріалу

Протягом останніх двадцяти років суспільні процеси та комунікаційні технологічні зміни призвели до суттєвого звуження простору соціальної взаємодії молодого покоління, яка нині здійснюється головним чином у віртуальному просторі, соціальних мережах. Одним з небагатьох просторів, де регулярно, протягом тривалого часу, здійснюється спілкування та взаємодія дітей, є освітній заклад – установа для обов'язкового відвідування дітьми, а соціальним простором – шкільний колектив. Система взаємовідносин у школі є невіддільною частиною соціальної ситуації розвитку, яка визначає зміст і динаміку більшості особистісних досягнень дитини. Вона також визначає напрямок зовнішнього впливу й умови модифікації внутрішнього світу дитини.

Провідним видом діяльності в підлітковому віці є інтимно-особистісне спілкування в процесі

виконання колективної корисної діяльності. Підліток важко переживає будь-яке порушення процесу спілкування, що негативно впливає на розвиток його особистості. Водночас виконання суспільно корисної діяльності спричиняє у нього усвідомлене прагнення брати участь в ній, ставати суспільно значущим. Специфічна соціальна активність дитини полягає у великій сприйнятливості, емоційній чутливості до засвоєння норм, цінностей і способів поведінки. Натомість ігнорування цінностей і природних потреб дитини, а тим паче зневажливе ставлення до її особистості й прояви агресії до неї призводять до того, що в прагненні посісти бажані соціальні позиції підлітки можуть застосовувати різні способи самореалізації, зокрема й булінг.

Схильність до шкільного насильства залежить переважно від особистісних рис дитини. Зокрема, дефекти таких вольових рис, як цілеспрямованість, організованість, стриманість, наполегливість, на які накладаються відсутність зовнішньої підтримки з боку дорослих, – вчителів, батьків, полегшує реалізацію схильності до насильства стосовно інших учнів. Водночас слід зауважити, що типових жертв шкільного терору немає. Будь-яка дитина може стати жертвою булінгу через окремі особистісні риси. Ризик виявитися жертвою цькування збільшується для тих дітей, які не впевнені в собі, тривожні, ті, в кого немає друзів у колективі (Vorontsova, & Ponomarenko, 2016).

Агресивна поведінка дитини може бути спрямована як проти однолітків, так і проти дорослих. Виражається вона у ворожості, нецензурній лексиці, наклепах (вигадах), вандалізмі. Але така поведінка зазвичай спрямована проти тих однолітків, з ким дитина зустрічається й стикається щодня; слабкий підліток свідомо шукає жертву слабшу за себе, що є притаманним для тих, хто прагне самоствердження. Хлопці-агресори найчастіше домінують в шкільному осередку. Натомість дівчата-агресори непомітні та підступні, агресія з їхнього боку може виявлятися в прихованій формі. Наприклад, вони висміюють, жартують, маніпулюють колом подруг, поширюють чутки та підбурюють інших дітей проти тих, хто їм не подобається. Конфлікти між дітьми виникають не лише в ситуації конкуренції та боротьби за лідерство, але й унаслідок некомпетентних дій або оцінок педагогів. Прояв агресивності в підлітковому віці досить часто залежить від стосунків з батьками, родичами, викладачами. У разі неухважності й терплячості щодо будь-яких проявів агресії дитини, у неї актуалізуються символічні форми агресії, зокрема впертість, дратівливість, злість й інші види опору. Діти з такою поведінкою зазвичай навіть не намагаються приховати свою антисоціальну установку, у багатьох з них порушуються соціальні зв'язки, що

проявляється в неспроможності встановити нормальні контакти з однолітками, а тому змушує бути їх аутичними або триматися ізольовано. Деякі діти намагаються встановити дружні стосунки з набагато старшими особами або навпаки – значно молодшими за них, або ж підтримують поверхневі стосунки з однолітками. Досить часто вони з підліткового віку долучаються до вживання алкоголю, тютюнопаління й спроб вживання наркотичних речовин, демонструють сексуальну розбещеність, тобто призвичаюються до антисоціального способу життя (Vorontsova, & Ponomarenko, 2016). Більшості подібних дітей притаманна низька самооцінка, хоча вони іноді проєктують образ жорстокості. Цікаво, але діти цієї категорії ніколи не заступаються за інших, навіть якщо це їм вигідно. Їхній егоцентризм проявляється в готовності маніпулювати іншими на власну користь. Вони не зважають на почуття й бажання інших людей, рідко відчувають почуття провини або докори сумління за свою поведінку й намагаються звинуватити інших. Проте ці особи досить чутливі до групової оцінки й намагаються зайняти та підтримувати високий соціальний статус в угрупованні. Заради цього й виникає прагнення здійснювати стосовно жертви булінг-поведінку, залучаючи до неї прихильників зі своєї середовища. Зрештою в класі поступово формуються відповідні ролі – булера, його асистента, жертви й свідків.

Досить цікавим є те, що булери майже ніколи не зустрічають опору, оскільки їхні жертви, тобто ті діти, які найчастіше піддаються булінгу, відрізняються соціальною відчуженістю, схильністю ухилятися від конфліктів, або, навпаки, демонстративною агресивністю. Тим самим агресори та їхні жертви ніби доповнюють одне одного, між ними складаються специфічні відносини, які розгортаються в системі дитячих внутрішньогрупових взаємин (Dutkevych, 2012).

Ситуація значно ускладнюється, коли керівництво навчального закладу та педагогічний склад намагаються не помічати булінгу, не розв'язують проблему насильства в закладі, перекладаючи вину на жертву. У таких випадках кривдник, відчуваючи свою безкарність, продовжує вчиняти агресивні дії, а потерпілий у стані безпорадності та безнадійності починає відчувати себе винуватим у цій колізії, не може впоратися з ситуацією самостійно, а тому почувається наляканим, пригніченим і безпорадним. Поступово жертва втрачає здатність чинити опір або не бачить у цьому сенсу.

Слід зауважити, що булінг існує не лише серед дітей, але й у відносинах між педагогами й учнями. Деякі вчителі, зловживаючи своєю владою, ображають, принижують і навіть б'ють своїх учнів, а інші піддаються булінгу з боку учнів. Психологічно

ці процеси взаємопов'язані, особливо щодо тих дітей, яких принижує сам педагог. Серед викладачів вирізняють булера-садиста, який отримує задоволення від зловживання владою над дітьми та безпорадності своєї жертви. Знуцання та утиски стають нормою не лише в конкретній групі, але й на рівні навчального закладу, внаслідок чого потерпіла дитина, доведена до крайнього ступеня відчаю, пропускає заняття, щоб уникнути зустрічі з кривдниками. Досить часто феномени цькування культивуються в навчальних закладах, що розташовані в соціально несприятливих регіонах, у місцевості з виразною криміногенною обстановкою. Таким чином, причинами виникнення булінгу можуть бути як індивідуальні, так і групові чинники, а їх сукупність призводить до системи, яка може стати основою взаємовідносин у колективі.

Наукова новизна

Зважаючи на широке розповсюдження булінгу в освітньому середовищі, його подолання та превенцію слід здійснювати в умовах навчального закладу. Думка про те, що будь-якому явищу краще запобігти, аніж усувати його наслідки, – не виняток. В Україні вважаємо за необхідне запровадження та реалізацію комплексної програми превенцію (профілактику) запобігання булінгу в дитячому, зокрема освітньому, середовищі. Важливу роль в державній системі забезпечення прав і законних інтересів дітей відіграє інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини, ключовим завданням якого є здійснення незалежного контролю за діяльністю державних органів, органів місцевого самоврядування, дитячих установ щодо захисту й відновлення прав дітей.

Беручи до уваги причини цькування в освітньому середовищі та його трагічні наслідки, превенція булінгу є однією з нагальних проблем суспільства. Дискусії щодо того, яким чином освітній заклад повинен виконувати виховні функції, ведуться протягом багатьох років. Нині превалюють такі погляди, що саме освітня установа повинна взяти на себе функції з боротьби й превенції булінгу.

Широко розповсюджені в цивілізованому світі комплексні програми протистояння цькуванню із залученням різних суб'єктів освітньої спільноти вже успішно функціонують протягом останніх 40 років, хоча в нашій країні, на жаль, не реалізуються.

У міжнародній практиці для успішної превенції шкільного насильства використовують загальношкільні системи контролю й втручання, якими передбачено: реалізацію стратегій за визначенням, навчання, посилення та підтримку бажаних видів поведінки (етичні правила) для учнів і працівників школи; системи втручання в групи ризику й групи підвищеного ризику (діти з проблемних сімей або ті, що мають агресивну

поведінку), а також системи реагування на поведінку педагогічних працівників, які неналежно поводять себе з дітьми, та втручання з метою запобігання такої поведінки. Додатковим чинником такої превенції є наявність системи повідомлення, реєстрації та розслідування випадків насильства в школі.

Перша у світі програма по боротьбі з булінгом і його наслідками з'явилася в Норвегії у 80-х роках ХХ століття і ґрунтувалася на працях Д. Ольвеуса. Вона містить комплекс інформативно-консульта- тивних, діагностичних, організаційних дій, якими охоплено всіх учасників освітнього процесу. Це була реакція Міністерства освіти Норвегії на трагічну подію – суїцид трьох підлітків, які піддавалися знущанням в освітньому закладі. Тому 1991 року було проведено оцінку ефективності програми, завдяки якій відбулося зниження цькування на 50 %. Щонайменше 15 антибулінгових програм, які ґрунтуються на працях Д. Ольвеуса, почали працювати вже в 90-х роках. Нині ж кількість таких програм ніхто не підраховував (Olweus, 1997). Проте три з них: OBPP, KiVa, Positive Action – визнані ефективними в різних країнах світу.

Наприклад, у Фінляндії було розроблено програму щодо запобігання знущань KiVa, яка охоплює три напрямки: попередження, розгляд конкретних випадків і контроль змін. В основі програми – управління емоціями, розвиток високого рівня емпатії (співчуття) серед школярів і вміння розв'язувати конфлікти мирно. Запропонована програма заохочує прагнення керівництва школи навчити викладачів правил ефективного використання різних способів запобігання знущанням, а також поліпшенню соціально-психологічного клімату в закладі. Основними рекомендаціями програми є: негайне втручання в ситуацію; навчання педагогів під час вступу на роботу; навчання всіх співробітників освітньої установи методам ефективного вирішення ситуацій знущань. Цю програму запроваджено в педагогічну практику таких країн, як Італія, Бельгія, Нідерланди, країни Латинської Америки, Естонія тощо.

Найпрогресивнішою країною, що опікується превенцією булінгу через реалізацію антибулін- гових програм, є Норвегія, досвід якої успішно запозичено Англією, США та Канадою. Зокрема, у Канаді вчені опрацювали методики стабілізації та зменшення агресивності в дітей молодшого віку й майбутньої корекції поведінки потенційно проблемної дитини.

У 90-х роках ХХ століття в Норвегії та Швеції також було прийнято закони, що забороняють знущання над дітьми. Норвезький уряд поширив маніфест про боротьбу зі знущаннями, у якому закликає зацікавлені сторони об'єднати зусилля із запобігання насильства в дитячому середовищі.

Крім того, у Швеції з 2006 року працює державний орган, уповноважений з питань захисту школярів і студентів, який забезпечує жертвам компенсацію від освітніх закладів чи державних адміністрацій у разі вчинення щодо них насильства. За час його існування опрацьовано понад 45 запитів і винесено рішення щодо компенсації від 5 до 400 тис. крон.

Уряд Великої Британії 2006 року розробив стратегію боротьби з булінгом «Безпечно навчання – антибулінгова робота в школі» (Safe to Learn: Antibullying Work at School), у якій зазначено, що булінг – це неприпустиме явище в школі, і кожен, хто працює в ній, несе відповідальність за виховання дитини та відсутність у неї насильницьких якостей. Також у кожній школі діє Статут про булінг (Bullying – A Charter for Action), відповідно до якого призначено відповідального працівника (вчителя чи психолога), який відповідає за вирішення питань, пов'язаних з булінгом (консультації, стеження за поведінкою учнів, надання необхідної допомоги) (Lushpai, 2014).

Наприкінці 2019 року соціальну програму проти цькування в школах запроваджено в республіці Китай: у межах кампанії фахівці проводять роз'яснювальні лекції з психології та права в понад тисячі шкіл по всій країні (Bekh, 2014; Melnyk, 2014).

Україна теж намагається не залишитися осторонь зазначеної проблеми. Нагадаємо, що на законодавчому рівні на початку 2019 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу (цькуванню)» ("Zakon Ukrainy", 2019). Згодом, для врегулювання спільної роботи педагогічних колективів, правоохоронних органів і соціальних служб видано наказ Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 року № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» ("Nakaz Ministerstva", 2019).

Превенція булінгу в освітньому закладі повинна здійснюватися на таких рівнях: особистісному, груповому, загальношкільному та соціальному. У превентивних заходах, які здійснює керівник навчальної групи, основне місце посідає індивідуальна робота з учнями та з самою навчальною групою загалом.

Крім того, превенція поділяється на загальну й спеціальну. Загальна превенція припускає здійснення низки попереджувальних заходів, спрямованих на запобігання виникнення тих або інших проблем у найближчому майбутньому, або на попередження тієї або іншої проблеми безпосередньо перед її виникненням. Спеціальною превенцією слід вважати систему заходів, спрямованих на розв'язання певного завдання:

попередження девіантної поведінки, підліткового суїциду, шкільного насильства.

Попереджувальна робота повинна бути спрямована на встановлення відносин, які ґрунтуються на взаємодопомозі в групі, об'єднанні дітей під час спільної колективної та особистісно значущої діяльності, усуненні протиріч між індивідуальними й груповими факторами.

Важливою у забезпеченні запобігання булінгу є активна участь більшості учасників освітнього процесу. Для отримання підтримки з їхнього боку слід навчити учасників програми превенції та інформувати про особливості ситуації булінгу в навчальному закладі, де всі співробітники можуть суттєво сприяти запобігання цькуванню та захисту дітей від випадків насильства. Найбільш впливовими постатями є педагоги, які повинні слідкувати за дотриманням етичних правил школи, схвалювати доброзичливу поведінку учнів, безкомпромісно реагувати на випадки агресивної поведінки, інформувати батьків і ставитися до них як до партнерів. Демонструючи свою прихильність конструктивній взаємодії з учнями та колегами, згідно з етичними правилами закладу, педагоги подають позитивний приклад учням й окреслюють моделі правильної поведінки.

Педагогічний колектив освітнього закладу повинен також привести свою поведінку й спосіб спілкування з дітьми у відповідність з етичними правилами та нормами. Педагоги не повинні грубо висловлюватися, залякувати, погрожувати дітям, використовувати фізичний і психологічний тиск як метод припинення неналежної поведінки. Оскільки сам педагогічний працівник може стати особою, дії якої призвели до булінгу, він повинен розуміти, що є неприпустимим упереджене або погане ставлення до дітей з огляду на їхні особливості (стать, соціально-економічне становище, національність, особливості здоров'я тощо).

Діяльність керівника навчальної групи з превенції булінгу серед дітей передбачає надання допомоги педагогам у самостійному подоланні дітьми впливу індивідуальних і групових факторів, що сприяють виникненню булінгу в освітньому середовищі, розвитку колективу шкільного класу, гуманізації взаємодії. Таким чином, основним суб'єктом превентивної діяльності є класний керівник, діти ж та навчальне середовище – це потенційні учасники булінгу. У попередженні булінгу діти, у яких проявляються різні типи девіантної поведінки, будуть суб'єктами власного саморозвитку. Роль педагога в такому разі полягає в супроводі цього процесу та сприянні в організованому розв'язанні проблем, пов'язаних з булінгом, самими дітьми.

Превенція булінгу серед підлітків є актуальним й одним із найважливіших завдань сучасної держави, а також є діяльністю з його попередження, безпосереднього розв'язання проблеми на

соціально-прийнятому рівні або ж нейтралізації причин зазначеного негативного явища.

Чинниками, що позитивно впливають на вчинення та попередження булінгу є наявність у закладі чіткої та зрозумілої всім позиції категоричного неприйняття булінгу, відображеної в правилах, традиціях, свідомості; здатність педагогічного колективу освітнього закладу визнати наявність булінгу (якщо він дійсно є) і негайно вжити заходів щодо його припинення; систематичне проведення превентивної роботи.

Відповідальне ставлення педагогічного колективу до ситуації з булінгом також дозволить дітям ефективно реалізувати стратегію негайного повідомлення дорослим про епізоди цькування. Отже, викладачам або батькам слід належним чином відреагувати на заяву дитини.

Відомо, що одним із чинників, що впливають на проблемну поведінку дитини, є сімейне виховання та становище родини в соціумі. Так, діти, родинам яких притаманні бідність, погане ставлення з боку батьків, відсутність підтримки, ведення батьками антисоціального способу життя, жорстокі методи виховання, можуть схилитися до агресивної поведінки у спілкуванні з однолітками. Діти з високим рівнем агресії, виявляючи антисоціальну поведінку, мають низький рівень шкільної успішності й схильні до

Висновки

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що для превенції булінгу є необхідним:

– під час підготовки вчителів до роботи з ситуацією цькування основний акцент робити на практико-орієнтованих технологіях, зокрема технологіях управління конфліктами;

– внести зміни до функціонування освітнього середовища (вивчення особливостей взаємодії в освітньому середовищі, вивчення особистих

злочинної поведінки у майбутньому. Батькам жертви слід налагодити дружній контакт зі своєю дитиною та дохідливо пояснити, на що дитина наразилася. Важливо розпочати діалог із керівництвом закладу, спокійно поспілкуватися з класним керівником, мобілізувати батьківську спільноту. Отже, важливим завданням є забезпечення батьків/педагогів знаннями й практичними навичками, необхідними для розв'язання проблеми підтримки дітей, які є учасниками булінгу. Володіючи інформацією про булінг, батьки краще зрозуміють своїх дітей, розпізнають поведінку дітей та виявлять ознаки того, що їхня дитина піддалася насильству або ж сама проявляє насильницьку поведінку стосовно своїх однолітків. Батьки можуть також внести свої пропозиції щодо запобігання насильницької поведінки шляхом інформування педагогічного колективу, зокрема психолога закладу про зміни у поведінці своєї дитини, що допоможе якісніше проводити програму запобігання булінгу в навчальній групі. Батьків підлітків з груп ризику варто поінформувати про плани втручання, корекцію поведінки учня та залучення співробітників правоохоронних органів. Наявність у закладах освіти гуртків самодіяльності також могла б стати засобом подолання проблеми, перш за все, шляхом згуртовування дітей у спільній діяльності.

якостей агресора та жертви, навчання дітей навичкам кібербезпеки);

– активне залучення до підготовки й реалізації антибулінгових програм якомога більшої кількості правоохоронних органів і соціальних служб;

– з огляду на закордонний досвід доцільно запровадити в шкільних навчальних програмах обов'язкові тренінги для дітей, батьків і педагогічного колективу, спрямованих на попередження та боротьбу з булінгом;

– упровадити сучасні форми виховної освіти та залучити дітей до здорового способу життя.

REFERENCES

- Bekh, I. (2014). Pedagog u psykholohichno dotsilnii vykhovnii samoprezentatsii [Teacher in psychologically appropriate educational self-presentation]. *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiyni potentsial, Modern educational process: essence and innovative potential: Proceedinga of the reporting Scientific and Practical Conference of the Institute of Problems of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine for 2013*. (Vol. 4), (pp. 13-15). O.V. Sukhomlynska, I.D. Bekh, H.P. Pustovit, O.V. Melnyk (Eds.). I.P. Bilotserkivets (literary ed.). Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].
- Dubrovina, I. (1991). *Shkolnaia psikhologicheskaiia sluzhba: voprosy teorii i praktiki [School psychological service: questions of theory and practices]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
- Dutkevych, T. (2012). *Dytiacha psykholohiia [Child psychology]*. Kyiv: Tsentri uchb. lit. [in Ukrainian].
- Lalak, N., & Peniak, V. (2019). Shkilnyi bulinh yak aktualna pedahohichna problema sohodennia [School bullying as an urgent pedagogical problem of today]. *Osvita i nauka, Education and science*, 1(26), 132-136. doi: 10.31339/2617-0833-2019-1(26)-132-136 [in Ukrainian].
- Lushpai, L. (2014). Dosvid Velykoi Brytanii shchodo podolannia bulinhu u serednii shkoli [The experience of the United Kingdom in overcoming bullying in secondary school]. *Dytynstvo bez nasyllia: suspilstvo, shkola i simia na zakhysti prav ditei, Childhood without violence: society, school and family in defense of children's rights: Proceedingas of the International Scientific and Practical Conference* (p. 802). Ternopil: Stereoart [in Ukrainian].

- Melnyk, O. (2014). Osobystisna i profesiyna samodostatnist starshoklasnyka: teoretychni ta prykladni aspekty [Personal and professional self-sufficiency of a high school student: theoretical and applied aspects]. *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiyni potentsial, Modern educational process: essence and innovative potential: Proceedinga of the reporting Scientific and Practical Conference of the Institute of Problems of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine for 2013*. (Vol. 4), (pp. 22-29). O.V. Sukhomlynska, I.D. Bekh, H.P. Pustovit, O.V. Melnyk (Eds.). I.P. Bilotserkivets (literary ed.). Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy "Deiaki pytannia reahuvannia na vypadky bulinhu (tskuvannia) ta zastosuvannia zakhodiv vykhovnoho vplyvu v zakladakh osvity": vid 28 hrud. 2019 r. No. 1646 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "Some issues of response to cases of bullying (harassment) and the use of measures of educational influence in educational institutions" from December 28, 2019, No. 1646]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20> [in Ukrainian].
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 4(12), 495-510. doi: <https://doi.org/10.1007/BF03172807>.
- Selivanova, O., & Shevtsova, T. (2011). *Profilaktika agressivnosti i znestokosti v obrazovatelnom uchrezhdeniy [Prevention of aggression and cruelty educational institution]*. Tiumen: Tiumen. gos. un-t [in Russian].
- Stelmakh, S., & Yasinskyi, V. (2013). Poperedzhennia ta podolannia nasylstva v zahalnoosvitnikh zakladakh: zarubizhnyy dosvid [Prevention and overcoming of violence secondary schools: foreign experience]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. I. Ohienka, Collection of scientific works of Kamyanets-Podilsky National University named after I. Ohienko*, 23(2), 103-104 [in Ukrainian].
- Tsylin, A.A. (2017). Bulling kak psykhotravmaticheskiy faktor shkolnoy vospitatelnoy sredy [Bullying as a psychotraumatic factor in the school educational environment]. *Prikladnaia psykholohiia i pedagogika, Applied Psychology and Pedagogy*, 4(3), 18-28. doi: doi.org/10.12737/article_5c082a0b790897.46765010 [in Russian].
- Vorontsova, T., & Ponomarenko, V. (2016). *Vchymosia zhyty razom [We learn to live together]*. Kyiv: Alaton [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesenia zmin do deiakikh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanniu)": vid 18 hrud. 2019 r. No. 2657-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Anti-Bullying" from December 18, 2018, No. 2657-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2657-19> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бех І. Педагог у психологічно доцільній виховній самопрезентації. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / [за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківця]. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. Вип. 4. С. 13–15.
- Дубровина І. Школьная психологическая служба: вопросы теории и практики. М. : Педагогика, 1991. 230 с.
- Дуткевич Т. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2012. 424 с.
- Лалак Н., Пеняк В. Шкільний булінг як актуальна педагогічна проблема сьогодення. *Освіта і наука*. 2019. Вип. 1 (26) С. 132–136. doi: [10.31339/2617-0833-2019-1\(26\)-132-136](https://doi.org/10.31339/2617-0833-2019-1(26)-132-136).
- Лушпай Л. Досвід Великої Британії щодо подолання булінгу у середній школі. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль : Стереарт, 2014. 802 с.
- Мельник О. Особистісна і професійна самодостатність старшокласника: теоретичні та прикладні аспекти. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / [за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківця]. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. Вип. 4. С. 22–29.
- Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 28 груд. 2019 р. № 1646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20>.
- Olweus D. Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*. 1997. No. 4. Vol. 12. P. 495–510. doi: <https://doi.org/10.1007/BF03172807>.
- Селиванова О., Шевцова Т. Профилактика агрессивности и жестокости в образовательном учреждении : монография. Тюмень : Тюмен. гос. ун-т, 2011. 232 с.
- Стельмах С., Ясинський В. Попередження та подолання насильства в загальноосвітніх закладах: зарубіжний досвід. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка*. 2013. Вип. 23 (2). С. 103–104.
- Цыпин А. А. Буллинг как психотравматический фактор школьной воспитательной среды. *Прикладная психология и педагогика*. 2017. № 4. Вып. 3. С. 18–28. doi: doi.org/10.12737/article_5c082a0b790897.46765010.
- Воронцова Т., Пономаренко В. Вчимося жити разом : практикум для учнів. Київ : Алатон, 2016. 307 с.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18 груд. 2018 р. № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2657-19>.

Стаття надійшла до редколегії 19.08.2020

Sudenko Yu. – Postgraduate Student of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7188-5342>

Prevention of Bullying into Educational Environment

*The **purpose** of the article is to analyze the foreign revision in the field of bullying prevention, to find out the most effective types, directions and conditions for the implementation of the methodology for preventing bullying in children's centers. Also highlights the social and individual psychological causation of bullying, the prospects for legislative and educational impact on school bullying. **Methodology.** The methodological toolkit was selected in accordance with the intended goal, the specifics of the object and subject of research. A set of methods was used in the scientific research, including: theoretical (analysis, synthesis, comparison and generalization of literary sources and theoretical approaches from the selected problematics) empirical methods (observation, survey, testing); comparative legal – in the analysis of legislation and scientific categories and historical and legal, the development of scientific views on the specified problematic issue. The **scientific novelty** lies in the introduction and implementation on the territory of the state of a comprehensive program for the prevention (prevention) prevention of bullying in children, in particular educational, environment. **Conclusions:** Bullying is a fairly common phenomenon that adversely affects personality formation and socio-psychological adaptation both to Buler himself and to his victim. Analysis of modern works devoted to the problems of bullying in the educational environment shows the need for a deep and systematic study of this phenomenon, the search for new methods to overcome this phenomenon.*

Keywords: bullying; buller; victim; child; teenager; educational environment.